

Оксана Докаш

*Чернівецький торговельно-економічний інститут
Київського національного торговельно-економічного університету*

РАДЯНСЬКА СТРАТЕГІЯ ТА ПРАКТИКА ПОЛІТИЧНОЇ МОБІЛІЗАЦІЇ НАСЕЛЕННЯ ЗАХІДНОЇ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙСЬКОВО-ПОЛІТИЧНОГО ПРОТИСТОЯННЯ НА ЗАВЕРШАЛЬНОМУ ЕТАПІ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

Dokash Oksana. Soviet strategy and practice of the political mobilization of the population of Western Ukraine in terms of military-political confrontation at the final stage of World War II.

The political regime, which was rebuilt in the Western Ukraine at the final stage of world war II and can be defined as a kind of Soviet subtype of totalitarianism – Stalinism, has been characterized. It has been revealed the essential characteristics of the political activity of the population of the Western regions of the USSR in conditions of liberation from Nazi occupation, and stands of Stalin totalitarian regime, which was aimed at prevention of any manifestations of negative political mobilization.

In the article it has been analyzed the political, legal, institutional and procedural mechanisms of the formation of structures of the Stalinist totalitarian regime in Western Ukraine, in the period after the liberation of the region from the fascist occupation, that were in the restoration and consolidation of the dominant role of the party committees and the formation of a controlled their range workers Soviet, Komsomol, economic organizations, organs of the NKVD and KGB, as an organized force to control political mobility of the local population.

The violent nature of the political mobilization of the population in the Western regions of the Ukrainian SSR in support of the new political regime in countering departments of the UPA and OUN underground has been shown. It has been revealed the communicative manipulating-raising mechanisms of the formation among the population of the Western region of positive political mobilization against the new government. The negative consequences of the spread and dominance among the population liberated from the Nazi occupation of Western Ukraine controversial type of political mobilization of the contemporary socio-political conditions and present are under the analysis.

Key words: The Second World War, Western Ukraine, Stalin's totalitarian regime, military-political confrontation, political mobilization, the party nomenclature, manipulating-raising tools of influence.

Пропонована тема видається актуальною в теоретико-методологічному та практичному аспектах, оскільки, на наше переконання, політологічна характеристика відновленого після звільнення від нацистської окупації краю радянського політичного режиму, очевидно, не повинна обмежуватись лише загальною характеристикою сталінізму як лівоекстремістського типу тоталітаризму, а також включати аналіз феномену політичної мобільності та його основних проявів. Дослідження політичної мобільності населення Західної України в умовах утвердження сталінського тоталітарного режиму на завершальному етапі Другої світової війни повинно заповнити не тільки прогалини в політичній історії краю, але й сприяти подоланню рецидивів минулого в процесі становлення демократичних процесів в Українській незалежній державі на сучасному етапі.

Характеризуючи стан наукової розробки окресленої проблематики, варто відзначити, що вона неодноразово привертала увагу багатьох сучасних українських істориків [1] та нечисельних політологів [2]. В той же час комплексного політологічного опрацювання потребують питання стратегії та практики політичної мобілізації населення Західної України в умовах військово-політичного протистояння на завершальному етапі Другої світової війни, яка розпочата автором в попередній роботі [3]. Тому метою статті є аналіз радянської стратегії та практики політичної мобілізації населення Західної України в умовах військово-політичного протистояння на завершальному етапі Другої світової війни.

Відповідно до поставленої мети необхідно вирішити найголовніші дослідницькі завдання:

- охарактеризувати політичний режим, який відновлювався в Західній Україні на завершальному етапі Другої світової війни;

- розкрити сутнісні характеристики політичної діяльності населення в західних областях УРСР в нових військово-політичних умовах;
- проаналізувати політико-правові та інституційно-процедурні механізми формування структур сталінського тоталітарного режиму в Західній Україні в період та після звільнення краю від нацистської окупації;
- показати характер політичної мобілізації населення західних областей УРСР на підтримку нового політичного режиму в умовах боротьби з українським збройним націоналістичним підпіллям;
- виявити маніпулятивно-пропагандистські механізми формування позитивної політичної мобілізації;
- вказати на наслідки насадження та домінування серед населення звільненої від нацистської окупації Західної України політичної мобілізації конфліктного типу.

Політичний режим як функціональний аспект політичної системи виступає основним критерієм для виділення типів (моделей) політичної мобілізації. Політичний режим, який насильно насаджувався в Західній Україні від 17 вересня 1939 р. та почав відновлюватись із вступом Червоної армії в Західну Україну в січні 1944 р., був радянським різновидом тоталітаризму із власною назвою – «сталінізм». І. Терлецька слушно зауважує, що поняття «сталінізм» є досить неоднозначним. По-перше, під сталінізмом на сьогодні розуміють, перш за все, певний тип суспільної системи (тоталітарної). По-друге, частина вчених під сталінізмом розуміє офіційну ідеологію, створену й насажену Й. Сталініним на основі власної інтерпретації марксизму та ленінізму. По-третє, сталінізм розуміють широко: і як тип політичного режиму, і як різновид політичної системи, і як різновид ідеології, яка панувала під час культу особи Сталіна, навіть як певний тип цивілізації, який включає всі сфери життєдіяльності (політичну, економічну, духовно-культурну, соціальну, приватну та ін.), і як певний тип свідомості, психології, ментальності суспільства (з домінуючою ознакою – страхом) [4, с. 29-30].

Політичну діяльність можна розглядати як специфічну форму активного ставлення людей до свого суспільного середовища, яка має на меті цілеспрямоване його регулювання та перетворення за допомогою фактору влади. При здійсненні влади важливим елементом виступають владні ресурси як сукупність засобів, використання яких забезпечує вплив на об'єкти влади у відповідності з цілями суб'єкта (економічні – матеріальні цінності, необхідні для суспільного виробництва і споживання землі, гроші, корисні копалини і т. д.; соціальні – здатність щодо підвищення соціального статусу або рангу, місця в соціальній структурі; силові – зброя і апарат фізичного примусу, спеціально підготовлені для цього люди; демографічні – люди як універсальний ресурс, що створює інші ресурси; політико-правові – конституція, закони, програмні документи політичних партій; інформаційні – знання та інформація, засоби їх отримання та розповсюдження).

Досягнення ефективності політичної діяльності багато в чому залежить від адекватного умовам даної країни вибору цілей і формування завдань розвитку суспільства, вироблення політичної стратегії. В основі політичної стратегії лежить більш-менш визначений ідеальний образ майбутнього суспільного ладу, політичної системи, окремих політичних інститутів, що ґрунтується на загально визначених політичних цінностях та ідеях. Політична стратегія втілюється в політичному курсі, визначається політичною програмою і розрахована на тривалий період. Чільне місце в політичній стратегії та практиці політичного, особливо недемократичного, режиму займає курс на інтенсивне формування та підтримання високого потенціалу політичної мобілізації власних громадян.

Повертаючись до історичного контексту нашої розвідки, варто пригадати, що початок відновленню радянського режиму в західних областях України поклато їх звільнення від німецької та румунської окупації в ході важких та кровопролитних боїв. 27 січня 1944 р. розпочалася Рівненсько-Луцька операція військ 1-го Українського фронту з метою розгрому в районі цих міст сильного гітлерівського угруповання. 2 лютого радянські війська зайняли Рівне та Луцьк. Успішне проведення цієї операції мало велике значення для подальших

наступальних дій Червоної армії в західноукраїнському регіоні. 30 березня 1944 р. радянські війська зайняли Чернівці, а 15 квітня частини 1-го Українського фронту звільнили Тернопіль. 18 липня 1944 р. вони розпочали Львівсько-Сандомирську операцію, в результаті якої 27 липня разом з відділами польської Армії Крайової оволоділи Львовом. Цього ж дня було звільнено інший обласний центр – Станіслав. У значно складнішій обстановці розвивався наступ військ 4-го Українського фронту на Карпатському напрямі. В жовтні 1944 р. радянські війська завершили звільнення території утворених перед війною областей Радянської України та вступили в Закарпаття.

Звільнивши терени Західної України від німецьких військ та без особливих проблем викривши і роззброївши польське збройне підпілля, радянський режим зосередив усі сили для боротьби з Українською повстанською армією (УПА), зокрема через створення т. зв. винищувальних батальйонів та груп. На початок 1945 р. до радянських парамілітарних формувань було залучено до 50 тис. місцевих мешканців [5, арк. 22]. На той час близько 80 % учасників 292 винищувальних батальйонів становили поляки [6, с. 139].

Як вірно зауважила Г. Стародубець, трагізм тогочасної ситуації полягав у тому, що мешканці краю, максимально втягнуті в збройно-політичний конфлікт держави зі своїм громадянством, мали дуже обмежений вибір – або одна, або інша ворогуюча сторона. Така безвихідь до краю оголювала нерв соціальної напруги, поляризувала суспільство, розділяючи його на ворогів та союзників і, що найстрашніше, сприяла девальвації традиційних підвалин суспільної моралі. Як засвідчують радянські документи, далеко непоодинокими були випадки переходу бійців винищувальних батальйонів і груп сприяння у повстанське підпілля [7, с. 174].

Цілком погоджуємось з В. Ткачуком, що процес становлення та утвердження тоталітарного режиму на західноукраїнських землях суперечив місцевим традиціям громадського життя [8, с. 15]. Від себе звернемо увагу на знищення значущого економічного, соціального й політичного плюралізму, коли Комуністична партія де-юре та де-факто утверджувала свою монополію на владу.

Головними ознаками моделі держави, яка була насаджена в 1939 р. та готувалась до відновлення ще до вступу Червоної армії в Західну Україну, були: ліквідація демократії та концентрація всієї повноти влади у вузькому колі партійних олігархів у столиці СРСР і жорстко підпорядкованих їм партійних комітетах на місцях (ця влада не була визначена й обмежена законом та спиралась на насилля і репресії); тотальний контроль держави над суспільством; заборона політичної опозиції та її фізична ліквідація; цензура, відсутність свободи слова і зібрань; тенденція до агресивної зовнішньої політики; мілітаризація виробничої та соціальної сфер життя і діяльності населення; контроль держави за сферою культури та мистецтва, перешкоджання релігійному життю [9, с. 63-64].

Партійні структури в західних областях України, як і в інших регіонах СРСР, брали на себе не лише партійні, але й державні функції. Саме обкоми, міськкоми та райкоми партії стали політичними центрами, в яких зосереджувалися основні важелі влади [10, с. 7]. Темпи формування партійних комітетів були вражаючими. Вже на 1 серпня 1944 р. у звільнених районах Волинської, Дрогобицької, Тернопільської, Львівської, Рівненської, Станіславської та Чернівецької областей із 220 райкомів та 19 міськкомів партії, що діяли до війни відновили свою роботу 180 райкомів і 15 міськкомів [11, с. 13].

Потужними органами влади на місцях стали обкоми партії, які втілювали в життя рішення та постанови центру і мали величезний апарат. Ядром обласного керівництва були оперативні групи партійно-радянського, комсомольського і господарського активу, сформовані в Харкові Центральним Комітетом КП(б)У ще до зайняття краю, які, просуваючись за фронтом, на зайнятій території негайно приступали до розбудови партійних, радянських і комсомольських структур на місцях [12, с. 402]. Так, на початку березня 1944 р. в селище Ланівці Тернопільської області разом з частинами радянських військ прибула оперативна група Тернопільського обкому партії на чолі з першим секретарем І. Компанцем [13, с. 66-67]. Оперативна група Львівського обкому КП(б)У теж розпочала свою роботу на Тернопільщині у м. Кременці. До її складу входило 56 осіб. У ході звільнення Львівщини від німецьких військ

оперативна група на чолі з першим секретарем обкому партії І. Грушецьким створювала міські та районні партійні комітети [14, арк. 9].

Радянські, комсомольські, профспілкові органи, перебуваючи під контролем партійного апарату, як зазначає Б. Ярош, стали продовженням партії зі специфічними функціями, сприяючи організації суспільства в інтересах партії, допомагаючи його перетворенню в єдиний добре контрольований організм [15, с. 30]. Додамо від себе, що на ці організації покладалось завдання забезпечити екстенсивну політичну мобілізацію населення регіону, який розглядався як загроза існуванню та розширенню впливу сталінізму.

Важлива роль у здійсненні «радянізації» західноукраїнського регіону надавалася комсомольським організаціям. Комсомол вважався резервом і помічником партії в справі залучення до соціалістичного будівництва молоді. Тому створенню комсомольських організацій приділялася велика увага. Крім того, радянський режим усвідомлював, що переважну більшість членів УПА та підпілля Організації українських націоналістів (ОУН) складала західноукраїнська молодь, а відтак від місцевих структур постійно вимагалось розгортати широкомасштабну політико-виховну роботу серед молоді, створювати комсомольські організації в селах, на кожному підприємстві, в освітньому закладі. В 1944 р. в основному було сформовано організаційну структуру комсомольських організацій, яка складалася з 8 обкомів, 22 міськкомів та 234 райкомів [16, с. 39]. Тим не менше, постанова Політбюро ЦК КП(б)У «Про посилення боротьби з українсько-німецькими націоналістами у західних областях України» від 26 лютого 1945 р. визнавала: «ЦК ЛКСМУ незадовільно керує створенням комсомольських організацій, залученням місцевої молоді в комсомол і не забезпечує належною допомогою новостворені комсомольські організації західних областей УРСР. В результаті, за весь час після визволення західних областей України від німців, у Тернопільській області створено лише 70 сільських комсомольських організацій, в Рівненській області – 53. Таке становище й в інших областях». М. Нагірняк та Р. Лаврецький слушно наголошують, що основу комсомольських осередків складала приїжджа молодь [17], яка, як вважаємо, не могла повноцінно виконувати роль інструменту насадження тоталітарної моделі політичної мобілізації.

На 1 січня 1945 р. в західні області України було скеровано понад 31 тис. відповідальних працівників зі східних регіонів СРСР та УРСР, у тому числі майже 12,4 тис. працівників освіти, 3,3 тис. – комсомольських функціонерів, 2,3 тис. – охорони здоров'я, близько 1,6 тис. – сільського господарства, майже 1,8 тис. – міністерства заготівель, 1,4 тис. – міністерства фінансів [18, арк. 1-2]. Як писав керівник Радянської України М. Хрущов у листі на ім'я Й. Сталіна, «тільки в січні 1945 р. в західні області УРСР було скеровано 3326 керівних працівників різних структур, а всього від часу звільнення – понад 42 тис. осіб» [5, арк. 5].

На західноукраїнських землях було сформовано нову офіційну номенклатурну еліту, яка відрізнялася від попередньої своїм соціальним складом та ідеологією, та, маючи командні повноваження, отримала монополію на політику, ідеологію, економіку в регіоні [15, с. 21].

Відсутність достатньої кількості фахівців зі східних областей та необхідність привернення на бік влади місцевого населення вимагали ширшого залучення місцевих спеціалістів для роботи в адміністративному апараті. При цьому до уваги бралися не стільки компетентність, професійний рівень місцевих «висуванців», як їхнє соціальне походження та політична лояльність до радянської влади.

Станом на 20 червня 1944 р. у Волинській області за передбачених номенклатурними розписами 557 керівних працівників обл-, міськ- та райкомів партії працювало 122 особи, в тому числі 100 або 82% українців [19, арк. 3-4]. За потреби 1209 номенклатурних працівників радянських органів було підібрано та працювало 342 посадовці, в тому числі 243 або 71,1 % українців [19, арк. 15-16].

На 1 липня 1944р. українці домінували серед голів сільських та селищних рад Тернопільської області (89,7%), радянських та господарських (87,7%), партійних і комсомольських кадрів номенклатури обкому партії (80,9%) та тільки 20% керівників органів НКВС та НКДБ [20, арк. 5, 30, 31].

На середину серпня 1944 р., коли було повністю звільнено 29 із 36 районів та 2 міста Станіславської області, для комплектування апарату партійних, радянських, господарських та комсомольських працівників на постійну роботу було призначено 793 особи, з яких левову частку (66,3%) склали особи, скеровані зі східних областей країни. Найчисельнішими серед них були партійні працівники (24%) та керівники місцевих органів НКВС та НКДБ (15,4 %). З огляду на національність серед нового апарату області українці становили 65,6%, росіяни – 32%. Характеризуючи освітній рівень нової партійної номенклатури варто вказати, що менше 14% з них мали вищу освіту [21, арк. 9].

На час звільнення Дрогобицької області від нацистів (1 жовтня 1944 р.) апарат обкому партії був укомплектований на 67%, керівних радянських працівників було 61,5% [22, арк. 57]. З 449 керівних партійних та комсомольських працівників відповідних обласного, районних та міських комітетів Дрогобицької області тільки 28% працювали там до початку німецько-радянської війни [23, арк. 90]. З 70 керівних кадрів обкому партії 57 осіб було висунуто на керівну роботу вперше [22, арк. 56].

Усвідомлюючи, що без залучення до органів НКВС та міліції вихідців із місцевого населення не вдасться здійснити складні правоохоронні завдання, ЦК КП(б)У вперше ухвалив 10 липня 1945 р. спеціальну постанову «Про підбір і висування кадрів з місцевого населення для західних областей», в якій вимагалось від органів влади та силових структур посилити роботу, спрямовану на залучення в органи міліції «кращих представників із місцевого населення», як правило, на низові посади [24, с. 18].

Наслідки такої практики ілюструють деякі статистичні дані. Так, на 1 січня 1945 р. серед особового складу УНКВС Тернопільщини українці становили 41,1% [25, арк. 20]. За період від грудня 1944 р. до 25 квітня 1945 р. у семи західних областях в органи міліції було прийнято тільки 1735 осіб, з яких переважна більшість (понад 85%) стали рядовими міліціонерами [26, арк. 5]. Однак, не заважаючи на постанови та наради, комплектування начальницько-оперативного та частково рядового складу в західних областях і надалі продовжувалося за рахунок працівників, спрямованих із інших регіонів УРСР та СРСР. Зокрема, впродовж 1945 р. відділом кадрів НКВС УРСР було направлено в західні області 1950 працівників [24, с. 18].

Стратегія залякування місцевого населення реалізовувалась зокрема через публічні страти звинувачених у діяльності ОУН-УПА. Так, від грудня 1944 р., коли в регіоні розпочала свою роботу виїзна сесія Військової колегії Верховного Суду УРСР до 20 січня 1945 р. було розглянуто 22 справи т. зв. «українсько-німецьких націоналістів», з яких 25 осіб були засуджені до смертної кари через повішання. Для присутності на публічних стратах в примусовому порядку в Станіславі було зібрано 5 тис. місцевих мешканців, Дрогобичі – близько 15 тис. осіб [5, арк. 22].

Масоване використання репресивно-каральних структур у процесі відновлення органів влади та управління західних областей України супроводжувалось потужною пропагандистською кампанією, яка мала змінити ідейно-політичні установки місцевого населення, забезпечити встановлення тотального ідеологічного контролю над духовним життям мешканців краю.

Широкомасштабна ідеологічна робота, що враховувала особливості військово-політичної ситуації, розпочалася ще з початку 1944 р. Уже в Зверненні «До населення тимчасово окупованих районів України» від 12 січня 1944 р., підписаному першим секретарем Центрального комітету КП(б)У М. Хрущовим, йшлося: «Ваш ворог – не тільки німецькі розбійники. Ваш ворог – згряя німецько-українських націоналістів. Всякі ці бандери, мельники, бульбівці, що, продавшись Гітлерові, допомагають йому поневолювати наш народ, нашу Україну» [17]. Отже, цитовані зведення ілюструють вектор формування конфліктної моделі політичної мобілізації.

Як слушно зауважив Б. Ярош, радянська влада не могла змиритися з широкою підтримкою Української повстанської армії (УПА) західноукраїнським населенням [15, с. 31]. Звернення Президії Верховної Ради і Ради Народних Комісарів УРСР «До учасників так званих «УПА»

та «УНРА»» від 14 лютого 1944 р. за підписами М. Гречухи та М. Хрущова було видано тиражем 300 тис. примірників [27, с. 80-85].

У травні 1944 р. із наближенням Червоної армії до Львівщини було масово поширене звернення Львівського обкому КП(б)У із гарантією «прощення всім учасникам «УПА» і «УНРА», які чесно і цілковито порвуть всякі зв'язки з гітлерівцями – оунівцями» [28, арк. 1].

Упродовж серпня-жовтня 1944 р. силами обласного партійного активу, пропагандистів ЦК ВКП(б) і лекторів Дрогобицького обкому партії було прочитано 436 лекцій та 3036 доповідей для 313,6 тис. осіб [29, арк. 2]. На 1 листопада 1944 р. тільки в одній Дрогобицькій області працювало 579 агітколективів, які налічували 4950 агітаторів [29, арк. 3].

В умовах, коли все більших масштабів набував антирадянський збройний рух, особливим механізмом мобілізації місцевого населення на підтримку сталінського тоталітарного режиму стали кампанії з написання листів, звернень, телеграм вищому керівництву СРСР та УРСР. Так, у вересні 1944 р. в Дрогобицькій області відбувався «один із найважливіших політичних заходів – підписання листа товаришеві Сталіну від українського народу», коли було зібрано підписи майже 210,2 тис. або 70% дорослого населення визволених районів області [23, арк. 75]. У такий спосіб реалізувалась модель позитивної політичної мобілізації через більш-менш регулярні акції на підтримку влади, організовані самою ж владою.

7 жовтня 1944 р. ЦК КП(б)У схвалив постанову, яка визначала пріоритети агітаційно-пропагандистської роботи в західних областях УРСР [30, с. 1]. Слідом за рішенням республіканського партторгану збори партійного активу Дрогобицької області 11 жовтня 1944 р. визнали, що «недостатньо розгорнули роботу з викриття фашистської ідеології та ворожої народові діяльності агентів німецьких загарбників українсько-німецьких націоналістів... як найлютіших ворогів українського народу» [31, арк. 91].

Звернувшись наприкінці 1944 р. до мешканців Західної України, керівництво Радянської України не приховувало загрози, що йшла від оунівського підпілля, реалізації сталінської національної політики [32, с. 3]. Керівники Радянської України в своєму зверненні від 27 листопада 1944 р. визнавали, що абсолютна більшість учасників націоналістичних формувань різної політичної орієнтації «хотіла боротися з німецькими загарбниками за свою землю і свободу і тому пішла в ці організації, думаючи, що вони борються з німцями...» [33, с. 23-24], але виявилися обдуреними своїми керівниками.

Звичними кліше радянської пропаганди стали: «Не вдалося українсько-німецьким фашистам занапастити наш народ», «Смерть німецьким загарбникам та їх агентам – українсько-німецьким націоналістам!» [34, с. 3], «Знищимо бандитів бандерівців!» [35, с. 3], «Смерть зрадникам батьківщини», «Знищимо останніх німецьких прихвостнів» [36, с. 3] «Вічна ганьба німецьким запродавцям!» [37, с. 3].

В межах інтенсивної реалізації курсу на засудження місцевим цивільним населенням учасників збройного опору новій владі та максимальної демонстрації її підтримки на місцях здійснювалася потужна пропагандистсько-маніпулятивна робота. Так, тільки впродовж жовтня-грудня 1944 р. силами рай- та міськкомів партії Тернопільської області було прочитано майже 5,9 тис. доповідей на такі теми як «Українсько-німецькі націоналісти прямі пособники Гітлера», «Про злодіяння німецько-фашистських загарбників та їх пособників» [38, арк. 1].

Лише в листопаді-грудні 1944 р. на Тернопільщині було проведено 5223 мітингів та зборів селян, в яких узяли участь майже 361,3 тис. місцевих селян [38, арк. 3]. На 1 січня 1945 р. місцевими партійними структурами Тернопільщини було утворено 381 агітаційний колектив чисельністю трохи більше 4 тис. осіб, з яких українці становили 80,3% [38, арк. 2].

На грудень 1944 р., після прийняття 27 вересня ЦК ВКП(б) постанови про серйозні недоліки в агітаційно-пропагандистській роботі в західних областях УРСР, почали виходити 12 районних газет (усього налічувалось 20 із загальним накладом близько 30 тис. примірників) [39, с. 1]. Відновлення виходу газети «Вільна Україна» відбулося в червні 1944 р. в м. Крем'янці на Тернопільщині – там було надруковано 25 номерів невеликого формату, які містили зведення Радянського інформбюро й накази Й. Сталіна. Після звільнення Львова від

німецьких військ редакція «Вільної України» почала працювати у місті уже 27 липня 1944 р., а перший номер у Львові вийшов 29 липня 1944 р. [40, с. 70].

Виступаючи на нараді керівництва західних областей УРСР у Львові 10 січня 1945 р., М. Хрущов наголосив: «Нас просто не будуть поважати, якщо ми не вживатимемо заходів; усіх, хоч найменших, учасників слід заарештовувати, кого треба – судити, можливо, повісити, решту вислати, ось тоді ми будемо знати, що буде порядок і населення знатиме, що за одного візьмемо сотню» [41, с. 263-264].

Після прийняття 10 січня 1945 р. ЦК КП(б)У постанови «Про посилення боротьби з українсько-німецькими націоналістами у західних областях України» до участі в інтенсивній агітаційно-пропагандистській роботі безпосередньо в краї було залучено відомих українських радянських письменників та поетів М. Рильського, В. Сосюру, О. Вишню та ін. Про масштаби розгорнутої ідеологічної кампанії свідчить хоча б те, що чергове радянське звернення до населення західних областей УРСР із закликом до «рішучої боротьби з націоналістичним бандитизмом» від 19 травня 1945 р. було віддруковане в газетах у вигляді плакатів та листівок накладом 500 тис. примірників [42, с. 91-92].

15 травня 1945 р., виступаючи у Львові перед співробітниками репресивно-каральних органів, М. Хрущов наголосив: «Якщо в селі був бандитський прояв, необхідно поїхати туди та дослідити цей факт. Треба довідатись про найбільш неблагонадійних елементів, які проживають у цьому селі, викликати, арештувати та вислати їх із сім'ями, а селянам оголосити, що це пособники, які допомагають банді» [43, с. 147]. Як бачимо, домінувала практика формування політичної підтримки сталінського тоталітарного режиму репресивно-каральними інструментами, мобілізація покаранням чи страхом покарання.

Отже, в теоретико-методологічному плані процес політичної мобілізації можна розглядати як акт переконання, коли суб'єкт мобілізації за допомогою агента мобілізації формує повідомлення, яке містить певну інформацію та несе емоційне забарвлення. Повідомлення через канал комунікації, який виступає інструментом мобілізації, розповсюджується серед об'єктів мобілізації, провокуючи певну зміну їхньої політичної активності. В конкретному історико-політологічному контексті політико-правові та інституційно-процедурні механізми формування структур сталінського тоталітарного режиму в Західній Україні в період та після звільнення краю від нацистської окупації були спрямовані на відновлення та зміцнення домінуючої ролі партійних комітетів та формування підконтрольної їм номенклатури працівників радянських, комсомольських, господарських організацій, органів НКВС та НКДБ як організованої сили з контролю над політичною мобільністю місцевого населення.

Політичній мобілізації населення західних областей УРСР на підтримку нового політичного режиму в умовах боротьби з відділами УПА та підпіллям ОУН був притаманний чітко виражений насильницький характер. Чільне місце в насадженні такого типу політичної мобільності відігравали комунікативні маніпулятивно-пропагандистські механізми. Окремо необхідно вказати на негативні наслідки насадження та домінування серед населення звільненої від нацистської окупації Західної України конфліктного типу політичної мобілізації для тогочасних суспільно-політичних умов та сьогоденного етапу становлення Української держави.

1. *Кондратюк К.* Галичина і Волинь у роки Другої світової війни (1939–1945) / К. Кондратюк. – Львів : Вид-во ЛНУ ім. Івана Франка, 2011. – 160 с.; *Леськів М. М.* Радянський режим у західних областях України (1944–1953 рр.) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 07.00.01 «Історія України» / М. М. Леськів. – Львів, 2008. – 18 с.; *Патриляк І. К.* Україна в роки Другої світової війни: спроба нового концептуального погляду / І. К. Патриляк, М. А. Боровик. – Ніжин : Видавець ПП Лисенко М. М., 2010. – 590 с.; *Нагірняк М. Я.* Політична та ідеологічна боротьба органів комуністичної партії у процесі утвердження режиму у Західній Україні (1944–1945 рр.) [Електронний ресурс] /

- М. Я. Нагірняк, Р. В. Лаврецький. – Режим доступу : ubgd.lviv.ua/moodle/pluginfile.php/14596/...1/NAG2013_6.pdf?.. [Дата звернення: 10.02.2014 р.]; Ткачук В. П. Соціально-політичні процеси на західноукраїнських землях в перше повоєнне десятиліття : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 07.00.01 «Історія України» / В. П. Ткачук. – Львів, 1998. – 17 с.
2. Гулай В. В. Міжетнічна комунікація в Західній Україні у роки Другої світової війни : [монографія] / Гулай В. В. – Львів : Вид-во Львівської політехніки, 2011. – 460 с.; Ярош Б. О. Сторінки політичної історії західноукраїнських земель (30-ті – 50-ті рр. ХХ ст.) : [монографія] / Ярош Б. О. – Луцьк : Редакційно-видавничий відділ «Вежа» ВДУ ім. Л. Українки, 1999. – 184 с.; Ярош Б. О. Тоталітарний режим на західноукраїнських землях в 30–50-х роках ХХ століття (історико-політологічний аспект) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора політ. наук : спец.: 23.00.02 «Політичні інститути та процеси» / Б. О. Ярош. – К., 1995. – 43 с.
3. Докаш О. Політика відновлення органів влади та управління західних областей УРСР на завершальному етапі Другої світової війни / О. Докаш // Наука і сучасність: виклики глобалізації. – Ч. II (юридичні, педагогічні, політичні науки) : матеріали Міжнар. конф. (м. Київ, 25 травня 2013 р.). – К. : Центр наук. публікацій, 2013. – С. 131–135.
4. Терлецька І. В. Сучасний історіографічний дискурс сталінізму як форми тоталітаризму : [монографія] / Терлецька І. В. – К. : Київ. нац. торг.-економ. ун-т, 2009. – 162 с.
5. ЦДАГО. – Ф. 1. – Оп. 75. – Спр. 4: Проекты постановлений и докладные записки ЦК КП(б)У в ЦК ВКП(б) на имя тов. Сталина о положении в западных областях УССР и ходе борьбы с украинско-немецкими националистами. Лютий-липень 1945 р., 96 арк.
6. Киричук Ю. Нариси з історії українського національно-визвольного руху 40–50-х років ХХ століття / Ю. Киричук. – Львів : Вид-во ЛНУ ім. І. Франка, 2000 – 304 с.
7. Стародубець Г. Радянські парамілітарні формування у боротьбі з оунівським підпіллям у західних областях України / Г. Стародубець // Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: Історичні науки / [редкол.: І. Д. Пасічник (гол. ред.) та ін.]. – Острог : Нац. ун-т «Острозька академія», 2010. – Вип. 16. – С. 167–177.
8. Ткачук В. П. Соціально-політичні процеси на західноукраїнських землях в перше повоєнне десятиліття : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 07.00.01 «Історія України» / В. П. Ткачук. – Львів, 1998. – 17 с.
9. Фролов М. О. Політична система та номенклатурна еліта радянської України 1920-х – 1930-х рр.: особливості та механізми формування і функціонування : [монографія] / Фролов М. О. – Запоріжжя : КПУ, 2011. – 828 с.
10. Леськів М. М. Радянський режим у західних областях України (1944–1953 рр.) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 07.00.01 «Історія України» / М. М. Леськів. – Львів, 2008. – 18 с.
11. Кірсанова О. Я. Розвиток суспільно-політичної активності трудящих західних областей УРСР у процесі будівництва основ соціалізму / Кірсанова О. Я. – К. : Наукова думка, 1981. – 224 с.
12. Возз'єднання західноукраїнських земель з Радянською Україною / [відп. ред. Ю. Ю. Сливка]. – К. : Наукова думка, 1989. – 484 с.
13. Нариси історії Тернопільської обласної партійної організації / [авт. кол.: Нечай С. П. (кер.) та ін.]. – Львів : Каменяр, 1980. – 288 с.
14. Державний архів Львівської області (далі – ДАЛО). – Ф. П-3. Львівський обласний комітет Комуністичної партії України. – Оп. 1. – Спр. 109: Отчет о работе отдела, справки работников отдела о проверке работы отделов кадров райкомов партии, об укомплектовании, подготовке и переподготовке работников партийных, советских и хозяйственных органов и др. 15.06.1945–26.12. 1945 г., 103 арк.
15. Ярош Б. О. Тоталітарний режим на західноукраїнських землях в 30–50-х роках ХХ століття (історико-політологічний аспект) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора політ. наук : спец.: 23.00.02 «Політичні інститути та процеси» / Б. О. Ярош. – К., 1995. – 43 с.
16. Ярош Б. О. Сторінки політичної історії західноукраїнських земель (30–50-ті рр. ХХ ст.) : [монографія] / Ярош Б. О. – Луцьк : Редакційно-видавничий відділ «Вежа» ВДУ ім. Л. Українки, 1999. – 184 с.

17. *Нагірняк М. Я.* Політична та ідеологічна боротьба органів комуністичної партії у процесі утвердження режиму у Західній Україні (1944–1945 рр.) [Електронний ресурс] / М. Я. Нагірняк, Р. В. Лаврецький. – Режим доступу : ubgd.lviv.ua/moodle/pluginfile.php/14596/...1/NAG2013_6.pdf?... [Дата звернення: 10.02.2014 р.].
18. *ЦДАГО України.* – Ф. 1. – Оп. 75. – Спр. 69: Справки инструкторов ЦК КП(б)У об укомплектовании кадрами партийных, советских и хозяйственных организаций западных областей Украины. I.VII–10.IX.1946 г., 2 арк.
19. *Державний архів Волинської області.* – Ф. П-1. Волинський обласний комітет Комуністичної партії України. – Оп. 2. – Спр. 9: Отчет и справки о подборе, расстановке, учебе, подготовке кадров партийно-комсомольских и советских органов. Списки коммунистов, прибывших для работы в область. 1944 р., 43 арк.
20. *Державний архів Тернопільської області (далі – ДАТО).* – Ф. П-1 Тернопільський обласний комітет Комуністичної партії України. – Оп. 1. – Спр. 153: Справки, сведения обкома КП(б)У в ЦК ВКП(б)У о количестве работников, прибывших в Тернопольскую область, укомплектовании кадрами партийных, советских, хозяйственных органов и их списки. 1 липня – 20 грудня 1944 р., 39 арк.
21. *Державний архів Івано-Франківської області.* – Ф. 1-П. Станіславський обласний комітет Комуністичної партії України. – Оп. 1. – Спр. 168: Политинформация, информации, докладная записка в ЦК КП(б)У, Совет Народов Комиссаров УССР о подборе, расстановке кадров, оказании помощи в восстановлении промышленности, сельского хозяйства, организации социалистического соревнования, подготовке школ к новому учебному году, ходе мобилизации военнообязанных, подписке на третий военный заем, отселении населения из фронтовой полосы и другим вопросам. 1944 р., 160 арк.
22. *ДАЛО.* – Ф. П-5001. – Оп. 2. – Спр. 32: Отчеты о работе Дрогобычского обкома КП Украины № 80–81. VIII–XII 1944 р., 171 арк.
23. *ДАЛО.* – Ф. П-5001. – Оп. 2. – Спр. 21: Политинформации секретарю ЦК КП(б)У тов. Хрущеву Н. С. о подтягивании партсовактива к фронту, о хозяйственно-политическом состоянии районов области; о борьбе с бандитизмом, отчет о работе обкома КП Украины за август-сентябрь месяцы 1944 года. 22 серпня – 7 вересня 1944 р., 113 арк.
24. *Василів І. В.* Організаційно-правові особливості забезпечення кадрами НКВС та міліції західних областей УРСР / І. В. Василів // Часопис Київського університету права. – 2011. – № 3. – С. 15–20.
25. *ДАТО.* – Ф. П-1. – Оп. 1. – Спр. 161: Справки, докладные записки Управлений НКГБ и НКВД в обком партии об укомплектовании кадрами районных отделов Комитета Госбезопасности и внутренних дел. 6 грудня 1944 – 7 січня 1945 рр., 26 арк.
26. *Центральний державний архів громадських об'єднань України (далі – ЦДАГО України).* – Ф. 1 Центральний Комітет Комуністичної партії України. – Оп. 23. – Спр. 1673: Докладные записки министра внутренних дел УССР о ходе борьбы с бандами украинско-немецких националистов. 19 травня – 8 грудня 1945 р., 18 арк.
27. *Літопис УПА.* Нова серія. Т. 3. Боротьба проти УПА і націоналістичного підпілля: директивні документи ЦК Компартії України. 1943–1959. – Київ; Торонто, 2001. – 650 с.
28. *ЦДАГО України.* – Ф. 56. Колекція листівок періоду Великої Вітчизняної війни. – Оп. 1.– Спр. 1167: К солдатам и офицерам так называемой дивизии СС Галиция. Травень 1944 р., 2 арк.
29. *ДАЛО.* – Ф. П-5001. – Оп. 2. – Спр. 53: Отчеты отправленные в ЦК КП(б)У о политмассовой работе в отделе. 1 серпня – 30 грудня 1944 р., 44 арк.
30. *Ідейна робота – основа діяльності партійних органів // Вільна Україна.* Орган Львівського обкому і міськкому КП(б)У, обласної та міської Рад депутатів трудящих. – 1944. – № 108 (26 листопада). – С. 1.
31. *ДАЛО.* – Ф. П-5001. Дрогобицький обласний комітет Комуністичної партії України. – Оп. 2. – Спр. 15: Стенограмма обласного партійного актива о выполнении постановления ЦК ВКП(б) и мероприятий ЦК КП(б)У «О недостатках в работе среди населения западных областей Украины». 11.X. 1944 р., 108 арк.

32. *Звернення до населення західних областей України // Вільна Україна*. Орган Львівського обкому і міськкому КП(б)У, обласної та міської Рад депутатів трудящих. – 1944. – № 111 (1 грудня). – С. 1–4.
33. *Звернення до населення західних областей України*. – К., 1944. – 31 с.
34. *До трудящих Львова // Радянська Україна*. Орган Центрального Комітету КП(б)У, Верховної Ради і Ради Народних Комісарів УРСР. – К., 1944. – № 146 (28 липня). – С. 3.
35. *Спасибі радянській владі і товаришеві Сталіну за наше визволення // Вільна Україна*. Орган Львівського обкому і міськкому КП(б)У, обласної та міської Рад депутатів трудящих. – 1944. – № 98 (12 листопада). – С. 3.
36. *Ще тісніше згуртуватися навколо радянської влади і більшовицької партії // Вільна Україна*. Орган Львівського обкому і міськкому КП(б)У, обласної та міської Рад депутатів трудящих. – 1944. – № 100 (14 листопада). – С. 3.
37. *Обласна нарада інтелігенції Львівської області // Вільна Україна*. Орган Львівського обкому і міськкому КП(б)У, обласної та міської Рад депутатів трудящих. – 1944. – № 114 (5 грудня). – С. 3.
38. *ДАТО*. – Ф. П-1. – Оп. 1. – Спр. 389: Справки, информации отдела пропаганды и агитации обкома, райкомов партии в обком КП(б)У о выполнении постановления СНК УССР и ЦК КП(б)У от 21.12.1944 г. по вопросам состояния пропагандистской и массово-политической работы среди населения западных областей Украины, проведении массово-политической работы в период к выборам в Верховный Совет СССР. 5 січня – 25 грудня 1945 р., 158 арк.
39. *Збори партійного активу Львівської області // Вільна Україна*. Орган Львівського обкому і міськкому КП(б)У, обласної та міської Рад депутатів трудящих. – 1944. – № 119 (12 грудня). – С. 1.
40. *Палюх О.* Газета «Вільна Україна» (1939–1941 рр.) як видавничий проект / О. Палюх // *Збірник праць Науково-дослідного центру періодики*. – Львів : ЛННБУ ім. В. Стефаника, НДІ пресознавства НАН України, 2010. – Вип. 2. – С. 68–84.
41. *Трофимович В.* Етно-демографічні зміни у Східній Галичині та Волині в роки Другої світової війни / В. Трофимович // *Україна-Польща: важкі питання : матеріали XI Міжнар. семінару істориків «Українсько-польські відносини під час Другої світової війни»*, 26–28 квітня 2005 р., Варшава / ред. І. Галагіда. – Варшава : Світовий союз воїнів Армії Крайової; ТИРСА, 2006. – Т. 10. – С. 245–268.
42. *Малярчук О. М.* Тоталітаризм проти західноукраїнського села / Малярчук О. М. – Івано-Франківськ : Місто НВ, 2008. – 228 с.
43. *Лизанчук В. В.* Геноцид, етноцид, лінгвоцид української нації: хроніка / Лизанчук В. В. – Львів : Видавничий центр Львівського нац. ун-ту імені Івана Франка, 2008. – 258 с.